

БОЈАНА СТОЈАНОВИЋ ПАНТОВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем јосјаје уочљиво да се књижевностј јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у ишјању јроза, ја селидба је довела је до насјаанка нових жанрова (јивитјер јроза), нових начина јисања (инитјеракјивна јроза) и чийања (хитјершекстј), као и до нових комбинација чийања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, виртуелне јросјоре јоезија остјити исја, или ће се, и у ком смеру, јромениши?*

Бојана Стојановић Пантовић: Поезија је можда најповлашћенији део књижевности у коме још увек можемо препознати хуманистички лик, или боље рећи – његов одраз. Она је, међутим, већ одавно постала део истог процеса „селидбе” у други медиј, други домен, у данашње време је то дигитални или сајбер простор. Чини се само да је све то некако лакше прихваћено с прозом пре свега због природе језика, иако је поезија још од раних двадесетих година прошлог века, дакле с појавом бројних авангардних европских покрета, настојала да легитимише свој однос према новим медијима и технологијама (пре свега сликарству, визуелним уметностима, филму). Уједно и да редефинише своје родовске и жанровске претпоставке, управо имајући у виду једно ново духовноисторијско искуство које се огледа у убрзаној индустријализацији, стварању нових техничких могућности у култури и уметности, као и новим материјалним и финансијским ресурсима, па самим тим и другачијим вредностима. Футуристи, дадаисти, зенитисти и конструктивисти у извесном смислу укинули су пре свега лирско песништво (присутно још увек у симболизму и експресионизму) као традиционалан, превазиђен род у ком још увек фигурише

човек/аутор као каква-таква чврста, упоришна инстанца. Стога су се окренули формалним, лудистичким трансформацијама лирског текста, стихова, стварајући дискурсе који функционишу захваљујући монтажи, колажу диспаратних типова језика: од математичких једначина и геометријских задатака до хемијских формула, исечака из новина и алеаторно постављених исказа, летристичких и конкретистичких истицања појединих слова и слогова – све до укључивања цртежа, визуелних представа, извештаја, рачуна, признаница. Тиме су авангардни песници истовремено настојали да пониште хуманистичко-психолошки подстицај и мотивацију у стварању такве једне конструкције, свдећи је на низ дискурзивних поступака, а с друге – да покажу како се савремени, актуелни песнички субјект заправо (не) сналази у дехуманизованом свету. Значи, огољавањем одређених формалних поступака и деконструкцијом старих, већ прихваћених, историјски авангардисти јасно су упућивали на бесмисао ондашње хуманистичке ситуације, али и на нужност да се она обликује у једном другом материјалном и рецептивном медију. Можда су најбољи примери овакве „технолошке револуције” у поезији *Нежна дуџмад* Гертруде Стајн, *Алкохоли* Гијома Аполинера, као и покушаји Алексеја Кручониха и Велимира Хлебњикова да се субјективно песничко искуство у првом лицу преведе у *заумни* језик, ослобођен сваког (очекиваног) смисла. Збирка *Ошкровење* Растка Петровића дешава нам се заправо тек данас, и без ликовних допуна Александра Дерока она нема целовиту вредност. Ове године прослављамо и стогодишњицу ДАДА покрета; није случајно што баш данас свуда у свету књижевност и уметност тзв. апсурда и алогичности има толиког одјека. Када је реч о савременој сајбер поезији, она мора да испуни два нужна услова: да настане коришћењем дигиталних технологија, и да поседује ауторефлексију о специфичностима медија у ком настаје и у коме се одвија њена репрезентација. То у себе укључује, бар како теоретичари постхуманизма тврде (нпр. Н. Кетрин Хејли), интеракцију између човека и машине на врло софистициран начин, који своје порекло има у емпиријској стварности. Све симулације и виртуелне реалности не могу раздвојити начине на који су неодвојиви информација и њен медиј. Питање је, наравно, каква је природа доживљаја тако медијски конструисане поезије код реципијента/читаоца навиклог на „официјелни стих” у књизи, и која врста афективно-когнитивне ситуације настаје као резултат су-креације човека/аутора и машине.

Моћли бисмо рећи да је модерна ѿроза – ѿоѿрађа за немоћућом ѿрозом. Сличан ѿућ је имала и модерна ѿоезија. Она је насѿојала

да у њој треба бити поезијски материјал који до тада није постојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и појача себи. Да ли савремена поезија има шансе да поезијски савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на то да ојача оно што је?

Још су модернистички песници средином 19. века (Волт Витман, на пример) одавно одбацили поделу на тзв. високе и ниске, узвишене и свакодневне теме у поезији. Поезија узима за своју грађу баш све што се може наћи у истраживачком хоризонту песника, све оно што потенцијално може припадати прози, драми, есеју, путопису, али и новинарству економији, политици, историји, појединим теоријским правцима, наравно и филозофији. Стога домен поезије може да буде и то што сте ви навели: производи културне индустрије, у шта често спада кич као преовлађујући облик масовне и унутар ње популарне културе данас. У свим временима која су тежила критичкој анализи друштва, политике, цивилизације (као нпр. у епоси реализма и натурализма) такви су напори водили превласти прозе, и то не само фикционалне. У авангарди и поезија ступа на критичку сцену и због осуде Великог рата залажући се за обнову етике и хуманистичких вредности. С друге стране, на удару је увек била метафизика поезијца, односно оно што је непролазно и трајно у поезији, особито лирици, с циљем да се овај род што више приближи реалности и њеним актуелним проблемима (о томе у српској књижевности сведочи критички однос Лазе Костића према схватању песништва Светозара Марковића). Па ипак, сетимо се да су се два изузетна, можемо рећи глобална преокрета и у поезији и прози десиле исте, 1857. године у Паризу, када су се појавиле Бодлерова збирка *Цвеће зла* и Флоберов роман *Госпођа Бовари*. Иако на први поглед поетички ситуирана на два супротна пола, симболистичком и натуралистичком, оба дела су довела у питање неке суштинске претпоставке (хришћанске) метафизике: Бодлер својом апологијом зла, у чему га је на још радикалнији начин следио Лотреамон, а касније и Тракл, Целан. Трагична расстрзаност субјекта/индивидуе између света добра и зла, лепоте и гнусобе, природног и артифицијелног, и коначно – илузије и суштине, повезује Бодлера и Флобера и више него што на први поглед то може изгледати. Флоберова Ема Бовари замењује суштину за илузију током читавог свог живота, и по њој се равна. Није наодмет поменути да јој баш романтичарско, идеализовано читалачко искуство, поверење у фикцију, уништава живот на најстрашнији

могући начин. Бодлеров пак лирски јунак признаје да је заљубљен у лепоту лажи, можда бисмо се данашњим речником могли изразити „у лепоту виртуелних светова”, у материјалне трагове своје имагинације. У песнику је свагда уписано тело културне меморије, чак и онда када те традиције није свестан у мери у којој је то Бодлер свакако био.

Пишући свој ђодемички ђтекст о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је ђпредказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеђичка самосвест, оличена у чистој/аисолуђној ђоезији, након Валерија „више не може да буде од какве користи будућим ђесницима”. У сличном кључу мођуће је ђосђавиђи ђиђање о користи од елиотовске линије у ђоезији. Да ли ђоеђичка самосвест и ђтрадиђија у елиотовском смислу ђе речи, јесу, јођ увек, од користи ђосђ-ђосђмодерним ђесницима?

Лично не видим да су ови ставови о (ауто)поетичкој самосвести још увек напуштени, напротив, они су у постмодернистичкој па чак и у постхуманистичкој поезији још више ојачали. И у сајбер књижевности, у поезији аутора какав је рецимо Цером Ротенберг, особито је битна та самосвест или ауторефлексија у погледу специфичности медија у ком се сада поезија одвија, како смо већ напоменули. Чињеница је такође да Т. С. Елиот у свом есеју *Од Поа до Валерија* истиче како оваква „песничка уметност” неће бити од помоћи ауторима после њега, а шта ће уместо тога доћи, Елиот није био у стању да предвиди. Оно што и данас важи као наслеђе Поа, Колрица, Малармеа и Валерија јесте инхерентно укључивање теоријског аспекта у песнички текст, опевање поетике и песничких поступака као свог субјекта/теме, односно покушај давања одговора на питање које је поставио још Колриц: „Шта ја то радим док пишем поезију?”, како наводи у свом есеју Елиот. Насупрот аутентичности песничког субјекта и песме као својеврсног „завршеног, коначног резултата”, Валери се, као и пре њега По, много више занима за сам процес настанка песме, за игру мишљења, а „чиста поезија” подразумева да песма не треба да се односи ни на шта друго него на себе саму. Ту можемо говорити о појачаној свести о самом језику који је апсорбовао и песника, и песнички субјект, и на равни манипулативних стратегија остварује различите могуће поетске идентитете, из мноштва перспектива, углова, модуса. У овом аспекту је савремена (сајбер) проза веома слична поезији. Оно што нам помаже да схватимо некакву могућу претпостављену целину овакве списатељске конструкције јесте поступак цитатности, интертекстуалности: погледајте само збирку Ен Карсон

Лейоша мужа – ѿснички есеј у 29 ѿлесова ѿанџа, чији је прозни пандан у нашој књижевности, рецимо, кратки роман Соње Веселиновић *Кросфејд*. Да ли ће поезија будућности, било као језичка поезија, говорена поезија или дигитална поезија бити лакша за разумевање и рецепцију читаоцима, гледаоцима и слушаоцима него тзв. херметична поезија постсимболиста, остаће још дуго у сфери спекулације. Поступак и употреба језика у одређеном медију ће изгледа и наредних деценија бити нешто о чему ће се доста говорити. Но, да ли ћемо знати да идентификујемо она круцијална стања, емоције и имагинативне скокове који све то на неки начин упошљавају, па самим тим и конфигуришу смисао поетске речи, тежи је део одговора.

Један од лајѿмоѿива размиѿљања о ѿпоезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца ѿѿамѿаних збирки ѿпоезије. Шѿа је разлоџ овом ѿренду и да ли он и на који начин ѿвраѿно делује на сѿварање ѿпоезије?

Последње деценије драстично је смањено штампање песничких збирки свуда у свету, због нових тржишних услова који диктирају штампање комерцијалне и популарне прозе свих жанрова. Одлике савремене постсоцијалистичке културе, како то запажа теоретичар Борис Гројс, јесу отворено тржиште, репресивна национална култура, *celebrity* култура, доминација масмедија и тероризам, па је у том смислу савремено доба у односу на културну политику прошлога века регресивно. С друге стране, поезија треба да остане донекле елитистичка, у смислу одређених предуслова које њен читалац мора да поседује да би се за њу уопште интересовао. И ту не мислим првенствено на стручњака, већ на осетљивог и радозналост читаоца. У неким великим земљама читање поезије је веома задовољавајуће, мислим да САД у томе чак и предњаче. Довољно је погледати њихове сајтове за продају књига, где преовлађују класици од антике до надреалиста, преко савремених источноевропских и азијских песника преведених на енглески. Код нас је ситуација још сложенија јер осим две или три издавачке куће које воде рачуна о вредносној селекцији објављених збирки, штампању песничку књигу може да има баш свако ко за њу понуди новац било ком познатом или непознатом приватном, али и малобројним државним издавачима. Званично, већина најмоћнијих издавачких кућа код нас поезију и не објављује. Профилисане су, међутим, баш као у свету неке већ афирмисане, искључиво песничке едиције, и сваки аутор који има бар мало самопоштовања жели тамо да објави. Лошем статусу поезије код нас доприноси и потпуно

погрешан и монополизован систем књижевних награда, а не постоје ни довољно атрактивни начини промоције песничких књига. Али о томе сам на другим местима говорила и писала више пута, и бојим се да ће нас то одвести далеко од „поезије будућности”. Опет ћемо се вратити деведесетима прошлога века, тј. прошлости која реafirмише оне старе, добро познате поетске матрице. Конзумацију поетске речи све мање прати адекватан интерпретативно-критички акт читања, или је он пак екстремно идеолошки поларизован. Индивидуализам критичког гласа и писма није пожељан, али постоји стална тенденција да се поезији суди на исти онај начин на који је то чинио Јован Скерлић и стари критичари.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сивиле у књижу! Писаљком звоненом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању транзицијом до песку?

Те „речи у камену” звуче помало тешко, мајестетично, да не кажем – загробно. Али схватам поенту овог питања. Поезија сачувана и похрањена на интернету ипак има свој рок трајања, баш због природе тог медија, све информације после одређеног времена се скидају, па се појављује оно чувено „Page not found error 404”. Такође, свака наша објава на интернету је писана за свакога и за никога, и потенцира код нас лажно и сумњиво осећање комуникативности, дијалога између индивидуе и космоса, читавог света. Када негде у виртуелном свету неочекивано угледамо своје име или свој текст, испуњени смо осећањем поноса, јер смо на неки начин „глобално” присутни, без обзира на језик којим пишемо. И као да се ту поништава, ставља ван снаге оно што је основно за поезију, ипак, а то је медиј националног језика. С друге стране, штампана поезија, књиге, часописи, засада имају много дужи рок трајања и као да се том временском дистанцом додатно успоставља још ближи загрљај између ње и будућег (садашњег) читаоца. Такође постоји могућност сталног прештампавања, осим ако и када то буде изишло из употребе. Да ли ће интернет бити једини медиј где ће се објављивати поезија, пре него што и она буде радикално рedefинисана у смислу отклона од хуманистичког концепта света? Поезија ће постојати све док постојимо ми са жељама и страховима, и свешћу да нешто морамо рећи само на такав, језички непоновљив начин, да ипак нешто јако битно морамо да поделимо с другим, који чита или такође пише, у својој ужасној, паскаловској самоћи и пролазности.

БОЈАНА СТОЈАНОВИЋ ПАНТОВИЋ

ГРАДСКИ ЧОВЕК

*Градски човек воли живој̄ у г̄раду:
замишља̄ њ̄ице од бакарних жица
и бескрајно̄ колојлеј̄а каблова.*

*Градски човек свако јуј̄ро мирно
ј̄осмај̄ра како се исј̄ружених леђа
на с̄тејеницију излежавају бубацвабе,
ј̄иј̄рајући ножицама док издишу.*

*Градски човек одолева чарима богиња Весне
и Ладе, а ј̄осебно Живе: њихове кийове
са задовољс̄јвом шаље у с̄јаринарницу
и крс̄ји се, иако у бога не верује.*

*Градски човек чејрка вазда ј̄о свом
малом срцу, као ј̄о ј̄рулом ј̄лоду мушмуле
и ш̄ири своја крила-елисе дубоко у ноћ.*

*Градски човек с̄ијићи ће једном до зидина Троје,
и ш̄ћућурији се у уј̄роби ограмне дрвене
најраве, ој̄кољене бакљама лаковерних.*

*Градски човек изићи ће на шах-шаблу месечине,
у квадравијуру койља и с̄иреле, и дуго зурити
у своју њ̄еју, као у ј̄ророчиш̄ице.*